

Η ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΙΩΑΝΝΗ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟ.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΗΣΗ

Πρωτοπρεσβυτέρου Καθηγητού Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το κείμενο που ακολουθεί προέρχεται από δύο μικρές ραδιοφωνικές ομιλίες που εκφωνήθηκαν το 1976 στον τότε κρατικό Ραδιοφωνικό Σταθμό Βορείου Ελλάδος ανάμεσα σε άλλες ομιλίες που εκάλυψαν τα έτη 1975-1976 με γενικό θέμα "Οι Πατέρες της Εκκλησίας και η εποχή μας". Η επικαιρότητα των παιδαγωγικών απόψεων του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου εξακολουθεί να ισχύει πολύ περισσότερο σήμερα, μετά από είκοσι έτη, η παρέλευση των οποίων αντί να βελτιώσει τα πράγματα στην αγωγή των νέων δυστυχώς τα χειροτέρευσε.

Ο θεσμός του γάμου και η οικογένεια διέρχονται τρομερή κρίση με σημαντική αύξηση των διαζυγίων και νομιμοποίηση σχεδόν των εξωγαμιαίων και προγαμιαίων σαρκικών σχέσεων. Χωρίς σωστές οικογένειες τα παιδιά γίνονται έρμαιο στις αυξηθείσες κακές επιδράσεις του περιβάλλοντος, ενώ συγχρόνως τα σχολεία αδυνατούν να βοηθήσουν, γιατί δεν στοχεύουν πλέον στη διαμόρφωση καλών και αγαθών ανθρώπων, αλλά στη μετάδοση γνώσεων.

Δεν έγιναν αλλαγές στο κείμενο. παραμένει όπως εκφωνήθηκε το 1976. Προστέθηκε μόνο στο τέλος ο προβληματισμός για το προγραμματισμένο από το Υπουργείο Παιδείας μάθημα της "Σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης". Το κείμενο κυκλοφορούσε δακτυλογραφημένο και χρησιμοποιήθηκε βιβλιογραφικά από μεταπτυχιακούς φοιτητές και άλλους στη διαπραγμάτευση σχετικών θεμάτων.

27 Ιανουαρίου 1997

**Μνήμη Αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου
Πρωτοπρεσβύτερος Θεόδωρος Ζήσης**

1. Ένα κλασικό παιδαγωγικό έργο.

Στους πιο μεγάλους παιδαγωγούς όλων των αιώνων ανήκει ο ιερός Χρυσόστομος, το γέννημα, ο καρπός της Αντιοχείας, που δόξασε τον πατριαρχικό θρόνο της πρωτεύουσας του Βυζαντίου. Το πιστοποιεί αυτό όχι μόνον η αναγνώρισή του ως παιδαγωγού από τους ειδικούς μελετητές της ζωής και του έργου του, αλλά και η σύνδεσή του με την παιδεία, στο χώρο της Ορθοδοξίας. Είναι ένας από τους τρεις ιεράρχας, τους οποίους στις 30 Ιανουαρίου γιορτάζουμε στα σχολεία μας ως προστάτες των γραμμάτων, ως πρότυπα των παιδαγωγών και των διδασκάλων, ως φορείς και προβολείς του ονομασθέντος ελληνοχριστιανικού μορφωτικού ιδεώδους.

Ο Χρυσόστομος είναι ο πολυγραφότερος μεταξύ των πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων. Στη γνωστή σειρά του Γάλλου μοναχού Migne, *Patrologia Graeca*, που αποτελείται από 161 ογκώδεις τόμους, τα συγγράμματά του καταλαμβάνουν τους 18 εξ αυτών. Μέσα στο πλούσιο αυτό υλικό βρίσκονται κατεσπαρμένες παιδαγωγικές γνώμες, που, αν συγκεντρώνονταν, θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα άριστο εγχειρίδιο χριστιανικής παιδαγωγικής. Και θα άξιζε τον κόπο να αναλάβει κάποιος το έργο αυτό, σαν προσφορά υγιών παιδευτικών αρχών για τη μόρφωση των νέων μας¹.

Πέρα όμως από τις κατάσπαρτες αυτές γνώμες στο σύνολο του έργου του, διεσώθη ευτυχώς μία ειδική παιδαγωγική πραγματεία, η οποία, μολονότι έχει διπλό τίτλο, είναι έργο ενιαίο, το οποίο από την αρχή μέχρι το τέλος έχει σα σκοπό να δώσει τις αρχές για μια σωστή αγωγή των

νέων. Στη χειρόγραφη παράδοση ο τίτλος της είναι, "Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα". Γενικώς ο τίτλος είναι γνωστός, σε συντετμημένη μορφή, "Περί κενοδοξίας και ανατροφής των τέκνων". Πώς η κενοδοξία συνδέεται με την ανατροφή των τέκνων, θα δούμε στη συνέχεια, όταν θα κάνουμε ανάλυση του σπουδαίου αυτού έργου. Ειδικοί μελετητές είπαν για το έργο ότι αποτελεί την αρχαιοτάτην, πλήρη και τελείαν περί αγωγής χριστιανικήν διδασκαλίαν, ένα από τους λαμπροτέρους πνευματικούς καρπούς της Ελληνικής Χριστιανικής ψυχής, ότι είναι πλήρης και συστηματική έκθεσις περί της χριστιανικής διαπαιδαγωγήσεως των τέκνων, επί τη βάσει όχι μόνον της Αγίας Γραφής, αλλά και των ψυχολογικών και παιδαγωγικών διδαγμάτων των αρχαίων Ελλήνων και της πείρας².

Ήταν μεγάλο ατύχημα για τη μελέτη της διδασκαλίας του Χρυσόστομου και της συμβολής της Εκκλησίας στη διαμόρφωση των μορφωτικών ιδανικών και αρχών, το γεγονός ότι το έργο αυτό δεν περιελήφθη στη μεγάλη έκδοση του Migne και έμεινε έτσι αχρησιμοποίητο και ανεκμετάλλευτο. Μολονότι είχε ήδη εκδοθή το 1656 στο Παρίσι από τον F. Combefis, ο οποίος μάλιστα στον τίτλο της εκδόσεως το ε χαρακτήριζε ως χρυσό βιβλίο (*De educandis liberis, liber aureus*), ορισμένες αμφιβολίες για τη γνησιότητά του άλλων ερευνητών έγιναν αιτία να μη το περιλάβει ο Montfaucou στην έκδοσή του και στη συνέχεια ούτε ο Migne που στηρίχθηκε στον Montfaucou. Στις αρχές του αιώνας μας η γνησιότητα του έργου αυτού αποκαταστάθηκε με ισχυρά επιχειρήματα, έγιναν δε και εκδόσεις αυτού. Στους υποστηρικτές της γνησιότητας του έργου ανήκει και ο Έλληνας ακαδημαϊκός διδάσκαλος, καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αείμνηστος Βασίλειος Έξαρχος, ένας από τους πιο δυναμικούς και πιο συγκροτημένους εκπροσώπους των θεολογικών γραμμάτων της εποχής μας. Ο Έξαρχος υπεστήριξε με ειδική μελέτη τη γνησιότητα του έργου³ και ετοίμασε κριτική έκδοση του κειμένου που την παρουσίασε γερμανικός εκδοτικός οίκος το 1954. Ενωρίτερα, το 1947, από τον ελληνικό εκδοτικό οίκο "Αστήρ" εξεδόθη μετάφραση του έργου στην απλοελληνική, φιλοπονημένη από τον Βασίλειο Έξαρχο. Στον πρόλογο αυτής της εκδόσεως ο εκπονητής της μεταφράσεως λέγει τα εξής:

"Επειδή, όπως θα ίδη ευθύς αμέσως ο προσεκτικός και ενδιαφερόμενος αναγνώστης, το βιβλίο αυτό έχει αδαμαντίνης αξίας περιεχόμενον δια την ανατροφήν των Ελλήνων Χριστιανοπαίδων, εκρίθη καλόν και ωφέλιμον να αποσπασθή από το όλον επιστημονικόν έργον η νεοελ-

ληνική του μετάφρασις και να εκδοθή αυτοτελώς, ώστε πας Έλλην γονεύς, ο οποίος θέλει να αναθρέψη Ελληνοπρεπώς και Χριστιανοπρεπώς τα τέκνα του, να ημπορή να εντρυφήση και να διδαχθή από το βιβλίο αυτό του Μεγάλου Διδασκάλου Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Έχει ίσως το όλον βιβλίο ως μυστικήν εμπειρίαν ό,τι ο ίδιος ως ορφανός εδοκίμασεν κατά την ανατροφήν του εκ μέρους της μητρός του Ανθούσης και άρα το βιβλίο αντικατοπτρίζει μίαν ζώσαν πραγματικότητα, μίαν επιτυχή δοκιμήν και απόδειξιν της δυνάμεως της εκτιθεμένης Χριστιανικής ανατροφής των τέκνων. Εάν δε ληφθή ύπ' όψιν, ότι η εποχή μας είναι εποχή ανασυγκροτήσεως της Ελληνικής μας Πατρίδος, τότε η σπουδαιότης της εκδόσεως του παρόντος βιβλίου παρουσιάζεται μεγαλυτέρα. Διότι οιαδήποτε προσπάθεια κοινωνικής και οικονομικής ανασυγκροτήσεως είναι κατάδικασμένη εις αποτυχίαν, εάν δεν αρχίση από την ηθικήν πνευματικήν ανασύνταξιν και ψυχικήν ρύθμισιν της νέας ίδιας γενεάς. Όσοι λοιπόν είναι γονείς και διδάσκαλοι πρέπει να αναλάβουν με πίστιν το έργον τούτο και να ζητήσουν σπουδαίας συμβουλάς και οδηγίας διά την εκτέλεσίν του. Ακριβώς δε αυτό είναι και του παρόντος βιβλίου το περιεχόμενον και διά τούτο ασφαλώς θα γίνη ευπρόσδεκτον από κάθε γνήσιον Έλληνα Χριστιανόν γονέα και μορφωτήν της νέας γενεάς μας, εις γλωσσικήν μορφήν απλήν κοινήν, ώστε να είναι περισσότερο ευανάγνωστον και διά τους πολλούς".

Σε επιμελημένη κριτική έκδοση υψηλού επιπέδου εκκυκλοφόρησε το έργο με παράλληλη γαλλική μετάφραση, εκτενή εισαγωγή και πλούσιο σχολιασμό στη γνωστή πλέον στους ειδικούς σειρά "Χριστιανικές Πηγές" (Sources Chretiennes)⁵. Σε κείμενο με παράλληλη νεοελληνική μετάφραση εξεδόθη επίσης στην γνωστή σειρά της Θεσσαλονίκης "Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας"⁶.

Απ' αυτό το ειδικό παιδαγωγικό έργο του μεγάλου της Ορθοδοξίας πατρός θα σταχυολογήσουμε ορισμένα στοιχεία, που ισχύουν και στη δική μας εποχή σαν αρχές θεμελιώδεις για την αγωγή των νέων μας. Γι' αυτό άλλωστε χαρακτηρίσαμε το έργο ως κλασικό. γιατί απευθύνεται και στον σημερινό άνθρωπο, γιατί και τον σημερινό άνθρωπο μπορεί να οδηγήσει⁷. Στη συνείδηση άλλωστε της Εκκλησίας οι Πατέρες γενικώς είναι οι κλασικοί διδάσκαλοι, οι κλασικοί παιδαγωγοί, γιατί με τον πλούσιο μορφωτικό εξοπλισμό τους, με τα εξαιρετα πνευματικά χαρίσματά τους, αλλά προ παντός με την ειδική όραση και διεισδυτικότητα που

χαρίζει ο θείος φωτισμός, η επικοινωνία με το Θεό, μπόρεσαν να εισχωρήσουν στα βάθη της ανθρώπινης ύπαρξης, να ανατάμουν τον μυστηριώδη και άγνωστο ψυχικό κόσμο του ανθρώπου, να βρουν τις σκοτεινές και τις φωτεινές πλευρές του. Βοηθούν έτσι στην καταπολέμηση, στην εξαφάνιση των σκοτεινών, των κακών στοιχείων, και στην τόνωση, στην ενίσχυση των φωτεινών.

2. Η ανατροφή των παιδιών τότε και τώρα. Οι τρεις έρωτες.

Για να πεισθούμε όμως για την επικαιρότητα των παιδαγωγικών ιδεών του χρυσοστομικού αυτού έργου είναι ανάγκη να δούμε για λίγο την πνευματική ατμόσφαιρα της τότε εποχής, την πνευματική ατμόσφαιρα της Αντιοχείας την οποία έχει υπ' όψει του ο άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος. Να δούμε δηλαδή με ποια μορφωτικά ιδανικά εφοδίαζε τότε τους νέους της η Αντιόχεια. Αν ο εφοδιασμός αυτός είναι παρόμοιος προς αυτόν που εμείς σήμερα δίνουμε στους νέους μας, τότε η κριτική που κάνει ο ιερός πατήρ είναι κριτική και για τη δική μας εποχή, και για το δικό μας παιδαγωγικό έργο και ως διδασκάλων και ως γονέων. Τα στοιχεία για τη γνώση αυτής της ατμόσφαιρας θα τα αντλήσουμε και από το έργο που παρουσιάζουμε και από άλλα έργα του συγγραφέως.

Η αδιαφορία για την πνευματική συγκρότηση των νέων, για την ηθική τους ολοκλήρωση, ήταν το πρώτο γνώρισμα της στάσεως των γονέων. Τα σχέδιά τους για το μέλλον των παιδιών αποκλειστικά και μόνον περιόριζον στο να επιτύχουν επαγγελματικά στη ζωή, στο να ευημερήσουν. Πρακτικοί, υλόφρονες και ατομικιστικοί είναι οι στόχοι. Στα πλαίσια αυτών των στόχων οι γονείς εφρόντιζαν να εξασφαλίσουν όλες τις υλικές ανέσεις για τα παιδιά τους, δεν ελογάριαζαν δε έξοδα και κόπους και θυσίες για να βρουν τα κατάλληλα σχολεία, τους καλύτερους διδασκάλους, ώστε να αποκτήσουν τα παιδιά τα εφόδια εκείνα που θα τα

βοηθούσαν στην κοσμική ζωή και καριέρα τους. Η μανία για την απόκτηση και απόλαυση υλικών αγαθών ήταν το ισχυρότερο κίνητρο της φροντίδος για τα παιδιά. Αντιμετωπίζονταν οι νέοι μονομερώς σαν να ήσαν σωματικά μόνον όντα, σαν να μην είχαν ψυχή που ήθελε και αυτή τη φροντίδα της. Μέσα σ' αυτήν την ατμόσφαιρα λοιπόν της μανίας για πλούτη και για κοσμική δόξα ανέπνεαν και εμεγάλωναν τα παιδιά.

Όταν, λέγει ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ακούσει κανείς τους γονείς να συμβουλεύουν τα παιδιά να μάθουν γράμματα, η επιχειρηματολογία τους είναι η εξής: Ο τάδε, ενώ καταγόταν από πτωχή και άσημη οικογένεια, με τα γράμματα που έμαθε κατάφερε να γίνει μέγας και τρανός, να πάρει σπουδαίες θέσεις, να γίνει πλούσιος, να νυμφευθεί με πλούσια γυναίκα, να κτίσει ωραίο σπίτι. Άλλος πάλι με τις γλώσσες που έμαθε πήρε σπουδαία θέση στα ανάκτορα και ρυθμίζει αυτός όλες τις υποθέσεις. Οι περισσότεροι προβάλλουν σαν παραδείγματα τους επιτυχημένους στη ζωή, "τους. επί γης ευδοκίμους". Στις εύπλαστες έτσι και δεκτικές ψυχές των νέων οι ίδιοι οι γονείς εισάγουν δύο μεγάλα κακά, δύο τυραννικούς έρωτες, τον έρωτα των χρημάτων, του πλούτου, και τον έρωτα της κοσμικής δόξας, της κοινωνικής ανόδου, θα λέγαμε σήμερα. Διαστρέφονται έτσι οι νέοι και γίνονται υλόφρονες και ματαιόδοξοι. Η διαστροφή των νέων σ' αυτό οφείλεται αποκλειστικά, παρατηρεί ο μέγας παιδαγωγός, στη μανία για τα βιωτικά αγαθά "Ουδαμόθεν την διαστροφήν γίνεσθαι των παίδων, αλλ' εκ της περί τα βιωτικά μανίας".

Όλοι οι γονείς εφρόντιζαν, λέγει, να εξασφαλίσουν πλούτη, και ενδυμασία, και υπηρετές, και οικόπεδα. Το μόνο για το οποίο δεν εφρόντιζαν ήταν η ψυχική καλλιέργεια, το να γίνει ο νέος ενάρετος και ευσεβής. Αντιθέτως μάλιστα τις αρετές τις θεωρούσαν ελαττώματα και αδυναμίες. Επικρατούσε μία πλήρης αντιστροφή των αξιών. Οι κακές επήραν τα ονόματα των αρετών και οι αρετές τα ονόματα των κακιών. Ο έρωτας της δόξης ονομαζόταν μεγαλοψυχία, του πλουτισμού ελευθερία, η αυθάδεια ονομαζόταν παρρησία, η αδικία ανδρεία. Αντίθετα η σωφροσύνη εθεωρείτο χωριατιά, η επιείκεια δειλία, η δικαιοσύνη ανανδρία, η ανεξικακία ασθένεια και η ταπείνωση δουλοπρέπεια.

Μέσα σ' αυτήν την πνευματική σύγχυση τίποτε το σαφές και σταθερό δεν υπήρχε. Ούτε δικαστήρια, ούτε νόμοι, ούτε σχολεία ημπορούσαν να βοηθήσουν. Τους δικαστές τους διέφθειραν οι πλούσιοι με τα

χρήματα, οι δε διδάσκαλοι ενδιαφέρονταν μόνο για την αμοιβή τους. "Ουδέν όφελος δικαστηρίων, ουδέ νόμων, ουδέ παιδαγωγών, ου πατέρων, ουκ ακολούθων, ου διδασκάλων τους μεν γαρ ίσχυσαν διαφθείραι χρήμασιν, οι δ' όπως αυτοίς μισθός γένοιτο ορώσι". Όσοι ανησυχούσαν γι' αυτήν την κατάσταση ή παρεπλανώντο με καθησυχαστικά κηρύγματα ή δεν μιλούσαν, επειδή εφοβούντο την δύναμη των ακολάστων.

Η ηθική ασυδοσία και οι κοινωνικές αναταραχές οφείλονται κατά τον Άγιο Χρυσόστομο στην εσφαλμένη φροντίδα για τα παιδιά, στην παραμέληση της ψυχικής τους καλλιέργειας. "Τούτο εστι, ο την οικουμένην ανατρέπει πάσαν, ότι των οικείων αμελούμεν παιδων, και των μεν κτημάτων αυτών επιμελούμεθα της δε ψυχής αυτών καταφρονούμεν". Δεν διστάζει γι' αυτό να ονομάσει εγκληματική αυτή την αδιαφορία των γονέων για την καλλιέργεια της αρετής και της ψυχής των παιδιών είναι παιδοκτόνοι, φονείς των παιδιών τους, όσοι τα εφοδιάζουν με τυραννικά πάθη, με κακίες που σκοτώνουν και τυραννούν καθημερινώς την ψυχή τους⁸.

Η κοινωνία δεν πάσχει από έλλειψη επιτηδείων επιχειρηματιών, από έλλειψη εγγραμμάτων και σπουδασμένων, πάσχει από έλλειψη εναρέτων ανθρώπων. Πάσχει, γιατί έχει κατακλυσθή από τους επιτηδείους, οι οποίοι προκειμένου να αυξήσουν τα πλούτη και να σιγουρέψουν την καλοπέρασή τους, είναι αδίστακτοι. Πάσχει, γιατί οι αρχομανείς στην προσπάθειά τους να ανέλθουν αναστατώνουν το παν. Πάσχει, γιατί η απόκτηση πολυτελών οικιών και ανέσεων έχει γίνει ο μοναδικός στόχος. Εις αυτό οφείλεται η κοινωνική κακοδαιμονία, αυτοί καταστρέφουν την αρμονική κοινωνική συμβίωση και όχι όσοι ζουν με αρετή και αγιότητα. "Τούτο γαρ εστι, τούτο όπερ πάντα απολώλεκεν, ότι πράγμα ούτως αναγκαίον, και την ημετέραν συνέχον ζωήν, περιπτόν είναι και πάρεργον δοκεί". Και το

αναγκαίο και συνεκτικό αυτό της κοινωνίας πράγμα είναι η αρετή, η ψυχική καλλιέργεια.

Κοντά σ' αυτά τα δύο πάθη και ένα άλλο εξ ίσου τυραννικό και επικίνδυνο, ή μάλλον περισσότερο επικίνδυνο για την εύφλεκτη νεότητα, κυριαρχούσε στο κλίμα της αγωγής των νέων. Ο πανσεξουαλισμός, όπως θα λέγαμε σήμερα, η διέγερση δηλαδή και η ικανοποίηση της σαρκικής επιθυμίας, ο έρωτας της σάρκας. Διστάζει ο ιερός πατήρ να αναφερθεί στο θέμα αυτό, σ' αυτόν τον τόσο ιερό χώρο των ανθρωπίνων σχέσεων, που είχε καταντήσει ο πιο βρωμερός χώρος, τόσο βρωμερός, ώστε να είναι της μόδας και να μη προκαλούν αντίδραση ακόμη και οι σαρκικές σχέσεις μεταξύ προσώπων του ιδίου φύλλου. Ξεπερνάει όμως τους δισταγμούς και την εντροπή του, για να ελέγξει και να καυτηριάσει την αδιαφορία όλων των υπευθύνων φορέων της αγωγής, μπροστά σ' αυτή την ανατροπή όχι μόνον των ηθικών αλλά και των φυσικών νόμων. Απορεί δε και ο ίδιος, μαζί με την έκφραση της απορίας πολλών άλλων, πώς ο Θεός μακροθυμεί τόσο πολύ και ανέχεται αυτήν την αποκτήνωση του ανθρώπου, και δεν στέλνει φωτιά για να κάψει την πόλη της Αντιοχείας, όπως άλλοτε τα Σόδομα και τα Γόμορα.

Μεγάλη ευθύνη για τον ηθικό εκτραχηλισμό αποδίδει στο θέατρο, το θεματολόγιο του οποίου κυρίως εκαλύπτετο από υποθέσεις πορνειών και μοιχειών, από υποθέσεις πορνό. "Και γαρ και μοιχεία και γάμων εκεί κλοπαί και γυναίκες εκεί πορνεύόμεναι, άνδρες ηταιρηκότες, νέοι μαλανιζόμενοι, πάντα παρανομίας μεστά, πάντα τερατωδίας, πάντα αισχύνης", παρατηρεί επί λέξει⁹.

Οι τρεις λοιπόν έρωτες, των χρημάτων, της δόξας, και της σάρκας κυριαρχούσαν στον πνευματικό χώρο της εποχής του Χρυσοστόμου και καθόριζαν και τις αρχές προς τις οποίες ήταν προσανατολισμένη αγωγή των νέων. Τα στοιχεία αυτά κρίνει στην πραγματεία του "Περί κενοδοξίας και ανατροφής των τέκνων", όπου δίνει κατευθύνσεις για την ορθή πορεία της αγωγής.

3. Το κοινωνικό περιβάλλον. Η ματαιοδοξία.

Στο πρώτο τμήμα της πραγματείας, το περί κενοδοξίας, δείχνει ότι η αγωγή των νέων επηρεάζεται αποφασιστικά από την επικρατούσα πράξη ζωής, από τον τρόπο ζωής και σκέψεως των μελών της ομάδος,

μέσα στην οποία αναπτύσσεται ο νέος. Στο κλίμα της ζωής αυτής της ομάδος αναπνέει και αναπτύσσεται ο νέος, και αναποτρέπως η ηθική του ποιότητα, η πνευματική του οντότητα, προσδιορίζονται απ' αυτό το κλίμα. Την νοσηρότητα του κλίματος αυτού εντοπίζει ο Χρυσόστομος στην κενοδοξία, στη ματαιοδοξία δηλαδή, στην εσφαλμένη αντίληψη περί αξιοπρέπειας και στη συνδεδεμένη με αυτή τάση για επίδειξη πλούτου, ενδυμάτων, σπιτιών, επιπλώσεων.

Αναφέρεται κατ' αρχήν στη συνήθεια που είχε επικρατήσει μεταξύ των πλουσίων να κάμνουν επίδειξη των οικονομικών τους δυνατοτήτων, χρηματοδοτώντας θεατρικές παραστάσεις ή οργανώνοντας αγώνες ιπποδρόμου. Κίνητρο γι' αυτά ήταν τα χειροκροτήματα, οι επευφημίες του λαού, η δόξα. Ο ανταγωνισμός αυτός στην επίδειξη οικονομικής δυνάμεως είχε φθάσει σε τέτοιο σημείο, ώστε μερικοί μόνο και μόνο για να μη δυσφημισθούν, έφθαναν στην πτώχευση και στην αθλιότητα, σκορπώντας τα χρήματά τους αλόγιστα σ' αυτές τις εκδηλώσεις, τη στιγμή που υπήρχε πλήθος ανθρώπων που πέθαιναν από την πείνα.

Η τάση όμως αυτή για επίδειξη δεν ήταν γνώρισμα ολίγων πλουσίων μόνον είχε καταλάβει όλα τα στρώματα της κοινωνίας. Ακόμη και οι φτωχοί εφρόντιζαν να αγοράζουν τα καλύτερα ενδύματα, τα καλύτερα έπιπλα και σκεύη, για να επιδεικνύονται. Ακόμη και υπηρεσία εις το σπίτι προσελάμβαναν, γιατί ενόμιζαν ότι η αυτοεξυπηρέτηση εμείωνε την κοινωνική τους υπόσταση.

Πολλοί, ενώ πεινούσαν, δεν εφρόντιζαν για τη διατροφή τους παρά για την κοινωνική τους αξιοπρέπεια, για να δείξουν ότι είναι κάτι, ότι είναι καλοστεκούμενοι. Ο ιδανικός κοινωνικός τύπος, ο επιτυχημένος, ο αξιοθαύμαστος δεν ήταν ο ενάρετος άνθρωπος, ο συνετός, ο πνευματικά καλλιεργημένος, αλλά ο πλούσιος, ο βολεμένος οικονομικά.

Αγανακτεί για την κατάσταση αυτή ο Χρυσόστομος. όλα αυτά, λέγει, είναι εξωτερικά και δεν έχουν καμμία σχέση με τον εσωτερικό άνθρωπο, δεν χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο. Ο ιδανικός άνθρωπος κρίνεται από την αρετή του. Η αρετή δίνει αξιοπρέπεια, τιμή και δόξα. "τούτο ευσημοσύνη, τούτο δόξα, τούτο τιμή". Και στο σημείο αυτό, συνδέοντας έτσι την κενοδοξία με την ανατροφή των παιδιών, παρατηρεί ότι αιτία όλων των

κακών είναι ότι τα παιδιά μεγαλώνουν μέσα στο νοσηρό αυτό κλίμα και επηρεάζονται απ' αυτό.

Μόλις γεννηθεί το παιδί οι γονείς κάνουν το παν, όχι για να βρουν τον κατάλληλο τρόπο της διαπαιδαγώγησής του αλλά για να το καλλωπίσουν, να το ντύσουν, και να του αγοράσουν χρυσαφικά. Δεν φροντίζουν να βγάλουν από την ψυχή του παιδιού αυτή τη μανία, αλλά οι ίδιοι από την αρχή εισάγουν τον έρωτα των χρημάτων και τη φροντίδα για ανώφελα πράγματα. Και είναι η παιδική ηλικία, η πρώτη ηλικία, το πιο πρόσφορο έδαφος για να φυτεύσει κανείς είτε την αρετή είτε την κακία. Γι' αυτό είναι ανυπολόγιστη η ευθύνη των γονέων, όταν αμελούν για την ορθή και έγκαιρη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους.

4. Το έγκαιρο της αγωγής.

Οι ψυχές των παιδιών, λέγει, είναι μαλακές και τρυφερές· όταν εντυπωθούν επάνω τους τα καλά διδάγματα από την αρχή, κανείς δεν μπορεί να τα εξαλείψει, όταν στη συνέχεια γίνουν σκληρές σαν σφραγίδα, όπως συμβαίνει με το κερί. Το μαλακό πράγμα παίρνει οποιοδήποτε σχήμα, γιατί δεν έχει αποκτήσει ακόμη σταθερή δική του μορφή. Μοιάζουν ακόμη οι ψυχές των παιδιών με πίνακες ζωγραφικής ή με αγάλματα. Χρειάζεται πολλή προσοχή εκ μέρους των ζωγράφων και πολλή επιμέλεια για να φιλοτεχνήσουν ένα πίνακα ωραίο. Οι γλυπτές πάλι με πολλή υπομονή αφαιρούν τα περιττά και προσθέτουν ό,τι πρέπει, για να παρουσιάσουν το έργο που επιθυμούν. Δεν υπάρχει θαυμασιότερο υλικό για φιλοτέχνηση από τις παιδικές ψυχές, αρκεί αυτό να γίνει εγκαίρως. Κατάσκευάζουν οι γονείς έμπυχες εικόνες του Θεού, ζωντανά αγάλματα.

Στη συνέχεια παρομοιάζει την ψυχή του παιδιού σαν μια πόλη καινούργια, και τον γονέα σαν τον βασιλέα αυτής της πόλεως, που αποστολή του είναι να θέσει νόμους και να οργανώσει αυτήν την πολιτεία, ώστε να μη καταστραφεί από τη δράση των κακοποιών και αναρχικών στοιχείων. Ποικίλες τάσεις και κλίσεις και δυνάμεις, αγαθές και κακές, αγωνίζονται να αποκτήσουν ερείσματα και να εμπεδώσουν την κυριαρχία τους μέσα στην ψυχή του παιδιού. Στην καινούργια αυτή πόλη οι γονείς είναι εκείνοι που θα βάλουν τους νόμους· και είναι εύκολο το έργο αυτό στην παιδική ηλικία, διότι άπειρα και ευπειθή όπως είναι τα παιδιά συμμορφώνονται εύκολα. Όταν μεγαλώσουν, είναι δύσκολο πολύ το έργο αυτό της οικοδομής, του κτισίματος του ψυχικού τους κόσμου.

5. Η επιλογή του μορφωτικού υλικού. Αυστηρότητα.

Για να επιτύχει η οργάνωση της ψυχής του παιδιού, πρέπει ιδιαίτερως να ελέγχεται τί μπαίνει μέσα εις αυτήν, τί μορφωτικό υλικό προσφέρεται. Η επιλογή λοιπόν του μορφωτικού υλικού έχει αποφασιστική σημασία. Εποπτικώς τον έλεγχο αυτό τον παρουσιάζει ο Χρυσόστομος ως εξής. Της ψυχικής πολιτείας του παιδιού τείχος είναι το σώμα, πύλες δε οι πέντε αισθήσεις. Από τις αισθήσεις εισέρχονται όλες οι εντυπώσεις και οι ερεθισμοί από τον εξωτερικό κόσμο. Αν ανεξέλεγκτα αφήσουμε από τις πύλες αυτές να περνούν όλες οι εντυπώσεις, η πόλη οπωσδήποτε θα αλωθεί και θα καταστραφεί, διότι η δύναμη αντιδράσεως του παιδιού δεν είναι μεγάλη.

Στη συνέχεια με το να καθορίζει πώς θα ελέγχουμε κάθε αίσθηση ξεχωριστά, τί πρέπει να βλέπει το παιδί, να ακούει, να λέει, να γεύεται και να εγγίζει, καλύπτει το υπόλοιπο τμήμα της πραγματείας. Και επειδή η παρουσίαση όλων αυτών των συστάσεων είναι εκτενής, θα αναφέρουμε μερικές μόνον.

Η αυστηρότητα είναι ουσιώδης παράγων επιτυχίας του παιδαγωγικού έργου. Αυστηρότητα όμως μετρημένη και συνεπής, η οποία ούτε σε μόνιμη βαναυσότητα καταλήγει ούτε όμως αφήνει την εντύπωση ότι είναι πλαστή. Ο συνεχής ξυλοδαρμός π.χ. δεν είναι ορθός τρόπος επιβολής ποινών. συνηθίζει το παιδί το ξύλο και δεν συνετίζεται. Η απειλή για επιβολή τιμωρίας, η οποία κάπου-κάπου θα επιβάλλεται, ώστε να φοβάται το παιδί την τιμωρία και να μη νομίσει ότι είναι μόνο λόγια, είναι ο πλέον ενδεδειγμένος τρόπος επιβολής τιμωριών. Συνεχής αυστηρότητα δεν επιτρέπεται, διότι εκ φύσεως ο άνθρωπος χρειάζεται χαλαρότητα και άνεση. "Όταν μέντοι ίδης από του φόβου κερδάναντα, άνες. δει γαρ τίνος φύσει τη ημετέρα και ανέσεως".

Ιδιαίτερως επιμένει στο θέμα της φροντίδος για το τί πρέπει να ακούει και τί πρέπει να βλέπει το παιδί. Όσα δε εν προκειμένω λέγει ισχύουν απείρως περισσότερο για την αγωγή των σημερινών νέων, διότι τα μέσα πληροφόρησης και ενημερώσεως, βιβλία, ραδιόφωνο, τηλεόραση πολιορκούν όντως την ακοή και την όραση των νέων, που γίνονται πύλες για να εισέλθει στον εσωτερικό κόσμο των νέων, τελείως ανεξέλεγκτα, χαμηλής ποιότητας ή και επικίνδυνο ηθικώς υλικό.

Όπως τα φυτά, λέγει, έχουν ανάγκη από περισσότερη φροντίδα, όταν είναι τρυφερά και απαλά, έτσι και τα παιδιά. Πρέπει να προσέχουμε τις συναναστροφές τους, για να ελέγχουμε τί λέγεται εκεί και τί μαθαίνει το παιδί. Δεν πρέπει να αφήσουμε στον οποιοδήποτε να γίνει οικοδόμος του ψυχικού κόσμου του παιδιού μας. Ιστορίες φλύαρες και ανώφελες, όπως π.χ. "Ο τάδε αγάπησε την τάδε. το βασιλόπουλο και η βασιλοπούλα έκαναν αυτό και εκείνο". Υπάρχουν μέσα στην Αγία Γραφή ελκυστικές διηγήσεις, οι οποίες, αν προσφερθούν με το σωστό τρόπο, και το ενδιαφέρον του παιδιού κρατούν ζωηρό και την αρετή του διδάσκουν. Ο ίδιος ο Χρυσόστομος δίνει παραδείγματα σωστής προσφοράς αυτών των διηγήσεων.

6. Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση.

Ενδιαφέροντα είναι και όσα λέγει για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων, τα οποία βεβαίως βρίσκονται σε αντίθεση προς όσα η σημερινή ελευθεριάζουσα και αχαλίνωτη βιοθεωρία και παιδαγωγική προβάλλει. Η σαρκική επιθυμία από το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας επιτίθεται με σφοδρότητα και η χαλιναγώγησή της είναι πολύ δύσκολη. Συνιστά να αποφεύγονται τα αισχρά θεάματα και ακούσματα, που διεγείρουν την επιθυμία. Ως αντιστάθμισμα για την απώλεια αυτής της ψυχαγωγίας συνιστά τη στροφή του ενδιαφέροντος των νέων προς άλλες κατευθύνσεις·σε εκδρομές, επισκέψεις πόλεων και μουσείων, συναναστροφές με πνευματικούς και αγίους ανθρώπους.

Στην εποχή μας η κατάσταση σχετικά με το θέμα αυτό ευρίσκεται πλέον εκτός ελέγχου. Δεν αρκεί ο καταγιγισμός των εντυπώσεων και των ερεθισμών που δέχονται τα παιδιά από την αναίσχυντη εμφάνιση και την προκλητική γύμνια ανδρών και γυναικών, που τείνει να γίνει θεσμός, ως και από την πορνογραφική υστερία ιδιαίτερα των καναλιών της τηλεόρασεως, οι σοφοί παιδαγωγοί των καιρών μας, ουσιαστικά όμως κατάστροφείς της νεολαίας, προγραμματίζουν την εισαγωγή στα σχολεία και τη διδασκαλία του μαθήματος της "σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης". Η σοφή παιδαγωγική παράδοση των Πατέρων μας στο θέμα αυτό προσπαθεί να ελέγξει τους ερεθισμούς και τις εντυπώσεις, ώστε οι νέοι κατά το δυνατόν ήρεμοι και απερίσπαστοι να ασχοληθούν δημιουργικά με την παιδεία και την μάθηση αφ' ενός, και αφ' ετέρου να γευθούν τις χαρές αυτής της περιοχής μέσα στον ευλογημένο θεσμό του γάμου, ο οποίος έτσι και σε φυσικό επίπεδο παραμένει πηγή χαράς και ευφροσύνης. Οι

σημερινή απαίδευτοι παιδαγωγοί δεν αφήνουν ήσυχους τους νέους ούτε μέσα στο σχολείο, όπου θα έπρεπε να είχαν αποκλεισθή οι πειρασμοί και οι ερεθισμοί, για να λειτουργεί η παιδεία ως ευγενική διέξοδος και κατάλληλος εργαστηριακός χώρος για τη σπουδή και τη μάθηση. Πόσοι από τους εκπαιδευτικούς είναι πρόσωπα ηθικά και πνευματικά καλλιεργημένα, ώστε να αναλάβουν με σοβαρότητα και ευθύνη το έργο αυτό; Και πόσοι από τους γονείς θα δέχονταν ευχαρίστως αυτή η κατ' εξοχήν ιερή και προσωπική περιοχή των παιδιών τους να κακοποιηθεί και να διαστραφεί στα χείλη και στη διδασκαλία του οποιουδήποτε δασκάλου, ο οποίος μπορεί να κουβαλάει στο θέμα αυτό τις δικές του κακές εμπειρίες και γνώμες, ακόμη και διαστροφές; Και τί θα απομείνει να μάθουν και να γευθούν οι νέοι μέσα στο γάμο, όταν τα μαθαίνουν και τα γεύονται έξω από αυτόν; Γι' αυτό ο γάμος και η οικογένεια έχουν χάσει στις ημέρες μας κάθε γοητεία και έλξη, αφού τελικώς αυτός ο ιερός και μοναδικός και προσωπικός δεσμός δύο ανθρώπων ετεροφύλων κατήντησε ένας από τους πολλούς δεσμούς που είχαν πριν απ' αυτόν άνδρας και γυναίκα, συγκριτικά μάλιστα σε χειρότερη θέση, αφού συνδέεται με τα προβλήματα της αναγκαστικής συμβίωσης και των ποικίλων δεσμεύσεων.

Δεν χρειάζεται διδασκαλία εις τα του γάμου. Είναι αυτάρκης διδάσκαλος η φύση. Ακριβώς όπως δεν χρειάζεται να μάθουμε πώς θα φάμε, και πώς θα πιούμε και πώς θα κοιμηθούμε¹⁰. Όλα τα άλλα είναι εκ του πονηρού. Γενεές γενεών ανθρώπων έκαναν γάμους και οικογένειες, και μάλιστα ευτυχισμένες και σταθερές, χωρίς σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, η οποία αποτελεί μία ακόμη τορπίλη στα θεμέλια της παιδείας και της οικογενείας. Τελικώς πιστεύει, ο άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος, ότι ο γάμος σε νεαρή ηλικία είναι από τα προσφορότερα μέσα όχι μόνον για την αντιμετώπιση του προβλήματος της σεξουαλικής επιθυμίας αλλά και για την ευτυχία μέσα στο γάμο.

Επίλογος

Η σταχυολόγηση των λίγων αυτών στοιχείων από την παιδαγωγική πραγματεία του Χρυσοστόμου, η οποία περιέχει και άλλα εξ ίσου σπουδαία και ωφέλιμα, δείχνει την μεγάλη ευαισθησία του ιερού πατρός στα θέματα της αγωγής των νέων και τη βαθειά γνώση αυτών των προβλημάτων. Η επίδραση του περιβάλλοντος, το έγκαιρο της αγωγής, ο τρόπος επιβολής της τιμωρίας, η επιλογή αυτών που βλέπει και ακούει ο νέος, η προσοχή στη σεξουαλική αγωγή του, είναι θέματα που προβληματίζουν

και τους σημερινούς γονείς και τους σημερινούς παιδαγωγούς. Οι συστάσεις του φωτισμένου παιδαγωγού είναι χρήσιμες για όλους μας.

Σημειώσεις

- 1. Ως μία πρώτη καλή προσπάθεια μπορεί να θεωρηθεί αυτή του Π. Στάμου, ο οποίος συγκέντρωσε το υλικό αυτό στο έργο του, Ιωάννου Χρυσοστόμου, Ομιλίες περί της ανατροφής των τέκνων, Αθήναι 1962. Γενική επίσης παρουσίαση των παιδαγωγικών απόψεων του ιερού πατρός υπάρχει στη μελέτη του Α. Κ. Danassis, Johannes Chrysostomus. Pädagogisch-psychologische Ideen in seinem Werk, Bonn 1971.
- 2. Βλ. σχετικώς Chr. Baur, Johannes Chrysostomus und seine Zeit, τόμ. Ι. München 1929, σελ. 143. Δ. Μωραΐτου, Ιωάννου Χρυσοστόμου Παιδαγωγικά, Βιβλιοθήκη Παπύρου 96, Αθήναι 1940, σελ. 19.
- 3. Β. Εξάρχου, "Η γνησιότητα της πραγματείας Ιωάννου του Χρυσοστόμου περί κενοδοξίας και ανατροφής των τέκνων", Θεολογία 19 (1941-1948) 153-170, 340-355, 559-571. Στις απόψεις του Β. Εξάρχου αντιτάχθηκε ο Δ. Μωραΐτης, "Η γνησιότητα της πραγματείας περί κενοδοξίας", Θεολογία 19 (1941-1948) 718-733.
- 4. Β. Exarchos, Joh. Chrysostomus, Über Hoffart und Kindererziehung, München 1914.
- 5. Α.-Μ. Malingrey, Jean Chrysostom, Sur la vaine gloire et l'education des enfants, Sources Chretiennes 188, Paris 1972.
- 6. Βλ. ΕΠΕ, τόμ. 30.
- 7. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ο άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος ως ρήτωρ και διδάσκαλος, Τεργέστη 1898, σελ. 38: "Ο ιερός Χρυσόστομος απευθύνεται προς πάσαν εποχήν και προς πάσαν γενεάν. Πά-

ντες δύνανται να διδαχθώσι παρ' αυτού, πάντες εν τη οικογένεια, εν τη κοινωνία, εν τη πολιτεία, εν τη εκκλησία και δη και εν τω κατ' ιδίαν βίω".

- 8. Προς τους πολεμούντας 3, 4, ΡG 47,356: "Ουκ απεικότως των παιδοκτόνων χείρους αν είποιμεν είναι. Ουδέ γαρ έστιν ούτω δεινόν ακονήσαι ξίφος, και δεξιάν οπλίσαι και εις αυτόν του παιδός βαπτίσαι τον λαιμόν, ως το ψυχήν απολέσαι και διαφθείραι. ταύτης γαρ ημίν ίσον ουδέν".

- 9. Βλ. σχετικώς ιδικήν μας μελέτην. Ψυχαγωγία· κοσμική και χριστιανική, Θεσσαλονίκη 1994.

- 10. Γρηγορίου Νύσσης, Περί Παρθενίας 7, ΕΠΕ 9, 60: "Τούτου μεν αυτάρκης συνήγορος και η κοινή των ανθρώπων φύσις εστίν αυτόματον την προς τα τοιαύτα ροπήν εντιθείσα πάσι τοις διά γάμου προϊούσιν εις γένεσιν".

**"Η ανατροφή των παιδιών
κατά τον Άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο"
Σειρά "Καιρός"
Θέματα Εκκλ. Επικαιρότητος
Εκδόσεις "Βρυέννιος"**